

جلوه‌های تربیتی اوامر و نواهی الهی در قرآن

تالیف:

فاطمه ماززاده سورکی

سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی مازندران

۱۳۹۲

- سرشناسه : ملازاده سورکی، فاطمه، ۱۳۵۱.
- عنوان و نام پدیدآور : جلوه‌های تربیتی اوامر و نواهی الهی در قرآن تألیف فاطمه ملازاده سورکی.
- مشخصات نشر : بابل، جهاد دانشگاهی، واحد مازندران، ۱۳۹۲.
- مشخصات ظاهری : ۱۶۰ ص.
- شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۹۳۴۶۱-۳-۴
- وضعیت فهرست‌نویسی : فیا
- موضوع : امر به معروف و نهی از منکر -- جنبه‌های قرآنی
- موضوع : تربیت اخلاقی -- جنبه‌های قرآنی
- شناسه افزوده : جهاد دانشگاهی. واحد مازندران.
- رده‌بندی کنگره : BP ۱۰۴ الف / ۷۴۵ م ۸ ۱۳۹۲
- رده‌بندی دبویی : ۲۹۷/۳۷۷۵
- شماره کتابشناسی ملی : ۳۲۵۱۶۸۲

جلوه‌های تربیتی اوامر و نواهی الهی در قرآن

تألیف: فاطمه ملازاده سورکی

صفحه‌آرایی: شهرام موسی‌پور

ناشر: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی واحد مازندران

چاپ: اول - ۱۳۹۲

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۷۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۳۴۶۱-۳-۴

حق چاپ و نشر محفوظ است

سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی واحد مازندران

نشانی: ساری - خیابان امیر مازندرانی - خیابان وصال - جهاد دانشگاهی مازندران - صندوق پستی: ۴۸۱۷۵-۱۶۴۷

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۳	مقدمه
فصل اول - معنا شناسی واژه‌ها	
۱۷	معناشناسی واژه «امر»
۱۹	معنا شناسی واژه «نهی»
۱۹	وجوه مختلف نهی در قرآن
۲۰	معناشناسی واژه تربیت
فصل دوم - اوامر و نواهی الهی در داستان‌های پیامبران(ع)	
بخش اول - امر و نهی در داستان حضرت آدم (ع)	
۲۵	۱- سکونت
۲۶	۲- نهی از نزدیک شدن به شجره‌ی ممنوعه
بخش دوم - امر و نهی در داستان حضرت نوح(ع)	
۲۸	۱- انذار مردم
۲۸	۲- نهی از نا امیدی
بخش سوم - امر و نهی در داستان حضرت ابراهیم(ع)	
۲۹	۱- تسلیم پذیری
۳۰	۲- پاکیزگی خانه‌ی خدا
۳۱	۳- امر به اعلان حج: «وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ...»
۳۲	۴- سرد شدن آتش
بخش چهارم - امر و نهی در داستان حضرت موسی(ع)	
۳۳	۱- یادآوری نعمت‌ها
۳۴	۲- نهی از ترس
۳۵	۳- نرمی در سخن
بخش پنجم - امر و نهی در داستان حضرت ایوب(ع)	
۳۷	شستن پا در آب
بخش ششم - امر و نهی در داستان حضرت داود(ع)	
۳۸	۱- حکم کردن بین مردم
۳۹	۱- داوری به حق و عدل

بخش هفتم - امر و نهی در داستان حضرت یحیی(ع)

گرفتن کتاب مقدس ۴۰

بخش هشتم - امر و نهی در داستان حضرت محمد(ص)

۱- امر به استقامت ۴۲

۲- استغفار ۴۲

۳- نهی از توجه به نعمت‌های مادی ۴۳

۴- صبر و شکیبایی ۴۵

۵- مشورت ۴۶

۶- میانه روی و گذشت ۴۷

فصل سوم - آثار فردی اوامر و نواهی الهی در قرآن

۱- تزکیه نفس ۵۱

آثار و نتیجه‌ی تزکیه نفس ۵۲

الف) رهیدن از عادات نادرست ۵۲

ب) ایجاد سکینه و آرامش ۵۲

ج) رسیدن به فلاح و رستگاری ۵۳

۲- تقوی ۵۳

الف) نگرش به آینده ۵۴

ب) یقین به علم و آگاهی خداوند، در اعمال و رفتار انسان ۵۵

ج) توجه به منفعت تقوی ۵۵

آثار تقوی ۵۵

الف) تقوی سبب مصونیت انسان می‌گردد. ۵۵

ب) تقوا سبب تلطیف احساسات و عواطف می‌شود. ۵۶

ج) تقوی سبب خروج از شدائد و سختی‌هاست. ۵۶

د) تقوی عامل اصلی رشد، تکامل و توازن شخصیت است. ۵۶

۳- توبه و استغفار ۵۷

۴- توکل ۵۸

آثار توکل ۵۹

الف) توکل سبب افزایش مقاومت انسان در برابر مشکلات و حوادث سخت زندگی می‌شود. ۵۹

ب) توکل آدمی را از وابستگی‌ها که سرچشمه‌ی ذلت و بردگی است نجات داده و آزادی و اعتماد به

نفس می‌بخشد ۵۹

ج) اعتقاد به مقدرات الهی، سازگاری فرد را با تبعات یک حادثه آسانتر خواهد کرد ۶۰

۶۰	۵- خوردن مال حلال.....
۶۰	وظایف مؤمن در خوردن.....
۶۱	جلوه‌های تربیتی در فرمان.....
۶۱	الف) دور شدن از درگیری‌های روانی و فکری.....
۶۱	ب) عدم اسراف و زیاده‌روی.....
۶۲	۶- ذکر خدا.....
۶۳	مناسب‌ترین زمان ذکر خدا.....
۶۳	استمرار در ذکر حق.....
۶۴	بهترین ابزار ذکر.....
۶۴	جلوه‌ی تربیتی ذکر و یاد خدا.....
۶۵	فواید ذکر خدا.....
۶۵	۷- صبر.....
۶۶	جلوه‌ی تربیتی صبر.....
۶۷	بعد اجتماعی صبر.....
۶۷	۸- نماز شب.....
۶۸	آثار و فواید نماز شب.....
۶۹	۹- نماز.....
۷۰	اثرات تربیتی نماز.....
۷۲	۱۰- پیروی از علم و یقین.....
۷۳	آثار تربیتی عمل به «امور یقینی».....
۷۳	۱۱- توجه به قرآن.....
۷۳	شرایط تلاوت.....
۷۵	آثار قرائت و تلاوت قرآن.....
۷۶	۱۲- نهی از پیروی شیطان.....
۷۷	راه‌های فریب شیطان.....
۷۸	۱۳- نهی از غیبت.....
۷۹	آثار نهی از غیبت.....
۸۰	۱۴- نهی از ناامیدی.....
۸۱	ویژگی‌های انسان نا امید.....
۸۱	نتیجه و آثار ناامیدی.....

فصل چهارم - آثار اجتماعی اوامر و نواهی الهی در قرآن

- ۸۵ ..... ۱- اطاعت از پیامبر
- ۸۶ ..... تبعات عدم اطاعت از پیامبر
- ۸۶ ..... الف) شکست در جنگ‌ها
- ۸۶ ..... ب) استحقاق عذاب و کیفر
- ۸۷ ..... ۳- حیط اعمال
- ۸۷ ..... ۲- ازدواج و ارتباط صمیمی خانوادگی
- ۹۰ ..... نهی از ازدواج با مشرک
- ۹۱ ..... ۳- انفاق
- ۹۲ ..... شیوه‌های تشویق قرآن به انفاق
- ۹۳ ..... به چه کسانی باید انفاق کرد؟
- ۹۴ ..... ۴- جهاد
- ۹۵ ..... اهداف تربیتی - الهی جهاد
- ۹۷ ..... ۵- حجاب
- ۹۷ ..... سر اختصاص وظیفه‌ی پوشش به زن
- ۹۸ ..... فواید حجاب زن
- ۹۸ ..... الف) ایجاد آرامش روانی
- ۹۸ ..... ب) استحکام پیوند خانوادگی
- ۹۸ ..... ج) استواری جامعه
- ۹۹ ..... ۴- ارزش و احترام زن
- ۹۹ ..... آفات بیحجابی
- ۹۹ ..... ۶- رعایت عدالت
- ۱۰۰ ..... عدالت‌ورزی
- ۱۰۰ ..... شیوه‌های تربیتی قرآن در برپایی عدالت
- ۱۰۱ ..... عدالت در گفتار و رفتار
- ۱۰۱ ..... جایگاه عدالت در قرآن
- ۱۰۳ ..... ۷- زکات
- ۱۰۳ ..... ثمرات و نتایج زکات
- ۱۰۴ ..... ۸- امر به معروف و نهی از منکر
- ۱۰۵ ..... اثرات امر به معروف و نهی از منکر
- ۱۰۶ ..... ابزار امر به معروف و نهی از منکر
- ۱۰۷ ..... ۹- نیکی به والدین

۱۱۰	۱۰- عهد و پیمان
۱۱۰	انواع عهد در قرآن
۱۱۰	الف) عهدهای یک طرفه
۱۱۱	ب) عهد دو طرفی (معاهده)
۱۱۱	ارزش امانت
۱۱۲	وفای به پیمان از دیدگاه امیرالمومنین
۱۱۳	۱۱- سیر و گردش در زمین
۱۱۴	آثار سیر و گردش
۱۱۵	۱۲- حج
۱۱۶	ویژگی های حج
۱۱۶	الف) حج بهترین فرصت اعلان تبری از مشرکان
۱۱۶	ب) حج عامل تعیین کننده ارزش های الهی - انسانی
۱۱۷	آثار حج
۱۱۷	۱۳- نهی از نزدیکی به مال یتیم
۱۱۹	روش قرآن برای حفظ مال یتیم
۱۲۰	۱۴- توجه به مقام شهدا
۱۲۱	آثار شهادت
۱۲۲	۱۵- وحدت و یکپارچگی
۱۲۳	یادآوری نعمت وحدت
۱۲۴	۱۶- نهی از ربا
۱۲۵	اهمیت اقتصادی تحریم ربا
۱۲۵	شیوه تربیتی قرآن در نهی از ربا
۱۲۶	۱۷- نهی از کشتن
۱۲۸	۱۸- نهی از پذیرش ولایت کفار
۱۲۹	مراحل برخورد با کفار

فصل پنجم - آثار فردی اوامر و نواهی الهی در قرآن

۱۳۳	۱- روش تذکر و یادآوری
۱۳۴	۲- روش موعظه
۱۳۴	ویژگی های موعظه
۱۳۴	الف) موعظه گر باید خود عامل باشد
۱۳۵	ب) زبان موعظه باید نرم باشد تا لجاجت را مهار زند

- ۳- روش تکریم شخصیت ۱۳۶
- الف) شیوه‌ی تغافل ۱۳۷
- ب) شیوه‌ی اغماض ۱۳۸
- ۴- روش اصلاح تدریجی ۱۳۸
- مصادیق قرآنی ۱۳۹
- الف) ربا ۱۳۹
- ب) شراب و قمار ۱۴۰
- ج) روش تدریجی تادیب زن ۱۴۱
- ۵- روش اعتدال ۱۴۳
- انواع اعتدال در آیات الهی ۱۴۳
- الف) اعتدال در دنیا طلبی و آخرت گرایی ۱۴۳
- ب) اعتدال در رفتار و گفتار ۱۴۳
- ۶- روش بشارت و انداز ۱۴۴
- الف) روش تبشیر ۱۴۵
- ب) روش انداز ۱۴۶
- ۷- روش تمثیل ۱۴۷
- اهمیت مثال ۱۴۷
- الف) مثال، مسائل را حسی می‌کند ۱۴۸
- ب) مثال، راه را نزدیک می‌کند ۱۴۸
- ج) مثال مسایل را همگانی می‌سازد ۱۴۸
- مثال، لجوجان را خاموش می‌سازد ۱۴۸
- ۸- روش تنبیه و تشویق ۱۴۹
- روش تشویق ۱۵۴
- ۹- روش مسابقه و شتاب ۱۵۴
- الف) خداوند انسان را به سبقت در نیکی‌ها فرا خواند ۱۵۵
- ب) شتاب به سوی مغفرت الهی ۱۵۵
- ۱۰- روش مرحله‌ای ۱۵۵

قرآن کریم چشمه فیاضی است که تشنگان هدایت از زلال آن سیراب و طالبان حقیقت در سایه سار آن دل و جان خویش را مصفا نموده و به نعمت بزرگ رستگاری رسیده‌اند. آیاتی که در قالب "امر و نهی" به مسلمانان و خصوصاً مومنین دستو داده شده، و یا در داستان انبیاء به پیامبران الهی خطاب گردیده؛ سرشار از مفاهیم و معانی بلند تربیتی است که اندیشمندان و دانشمندان قرآنی با غور در آن به ظرایف و لطایف مهمی رسیده‌اند.

از این رو با کنکاش در کلام الهی می‌توان دریافت مردم در برابر دستورات و فرامین الهی سه گروهند: ۱- گروهی که تنها در مواردی تسلیم فرمان حق هستند که با منافع‌شان تطبیق کند؛ اینها در حقیقت مسلمانانی هستند که فقط نام آن را بر خود گذاشته و کارشان تنها تجزیه احکام الهی بوده است. ۲- گروهی هستند که اراده آنها تحت الشعاع اراده و خواست خداوند است، و به هنگام تضاد منافع زود گذرشان با فرمان حق از آن چشم می‌پوشند و تسلیم فرمان خدا می‌شوند، که اینها مؤمنین راستین‌اند.

۳- گروه سومی که از اینها برترند و اصولاً جز آن چه خدا اراده کند، اراده‌ای ندارند و جز آن چه او می‌خواهد، خواسته‌ای درون آنها نیست؛ که اینها حاصان و مقربان درگاه اویند. نیز از دیگر ویژگی تکالیف الهی آن است که هیچ‌گاه بالاتر از میزان قدرت و توانایی افراد نیست، زیرا در اسلام تکلیف مالا یطاق وجود ندارد؛ بدیهی است که یک قانون گذار حکیم و دادگر نمی‌تواند جز این گونه قوانین وضع نماید. از خصوصیت مهم دیگر احکام شرعی الهی این است که با احکام عقلی و فرمان عقل و خرد کاملاً هماهنگ است. بنابر این تسلیم در برابر دستورات الهی، در حقیقت پذیرش روح اسلام است. زیرا اسلام هرگز اجازه نمی‌دهد کسی بدون اراده و کسب استقلال روحی و بی‌قید و شرط تسلیم کسی شود. اما زمانی که

این امر به خداوند و پیامبری که فرمان او، فرمان خداست می‌رسد، تسلیم مطلق نبودن دستورات، دلیل گمراهی است. زیرا در اوامر و نواهی الهی کمترین خطا و اشتباه نیز وجود ندارد و فرمان او حافظ منافع انسان است. بنابراین هر انسانی به مقدار تسلیمش در برابر فرامین الهی از روح اسلام برخوردار است. وقتی به بررسی همه آیاتی که به «اوامر و نواهی الهی» توجه دارد پرداخته می‌شود، این نکته دریافت می‌گردد که روش قرآن در همه موضوعات مرتبط، روشی کاملاً منحصر به فرد و کاربردی بوده به نحوی که همه ابعاد وجودی انسان را مد نظر داشته و در یک کلام روشی کاملاً تربیتی و اخلاقی است. تاریخ انبیا مملو از این گونه دستورات برای مردم عصر پیامبران است که خداوند سبحان جهت تربیت بندگان خود، در قالب داستان؛ دستورالعمل زندگی آن‌ها را صادر و از «امر و نهی» بهره‌برداری تربیتی برای همه امت‌ها در همه عصرها می‌نماید.

خداوند در آیه ۱۱۴ سوره نساء پایان کار کسانی را که به اوامر او پایبندند و از نواهی او گریزان، به شکلی زیبا به تصویر کشیده است: «وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا» یعنی آن گاه که انسان‌ها دستورات و فرامین الهی که از ناحیه پیامبران بزرگ الهی برای آنها تبیین گردید را جهت جلب رضا و خشنودی الهی انجام دهند؛ امر الهی خود مظهر رحمت خداوند برای بندگان خواهد شد و بدین وسیله مومن در انجام امور خیر از بهره‌های نفسانی دوری جسته، زیرا به لذت والتری می‌اندیشد که ابدی و جاودانی است.

تحقیقی که در پیش رو دارید، کاری است با بضاعت قاصر مولف به این امید که بتوان ذره‌ای و خوشه‌ای از آن خرمن الهی برگرفته و آن را به صاحبان تعلیم و تربیت هدیه نماید. و در پایان بر خود لازم می‌دانم که از استاد بزرگوار جناب آقای دکتر احمد میریان که با راهنمایی‌های دلسوزانه‌ی خود در اصلاح و ویرایش این اثر بنده را یاری فرمودند، تشکر کنم.